

Ключові слова: зміст навчання; принцип систематичності; система понять, умінь і навичок; теоретичне і виробниче навчання; спеціальний навчальний предмет.

Ключевые слова: содержание обучения; принцип системности; система понятий, умений и навыков; теоретическое и производственное обучение; специальный учебный предмет.

Key words: table of contents of studies; principle of systematic character; system of po-nyat', abilities and skills; theoretical and production studies; special educational object.

Подано до редакції 19.03.13.

УДК 378.147.091.33

©2013

Чжан Лей

СУТНІСТЬ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВИ СТУДЕНТА ЯК НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Науково-теоретична сутність будь-якої категорії розглядається вченими як інтелектуальний продукт, що розкривається в різних аспектах. Вивчення пізнавальної ініціативи не є виключенням.

Відповідно до обраної проблеми дослідження різновиду такого продукту, а саме – пізнавальної ініціативи іноземних студентів (у нашому випадку вчителів музики), які отримують музично-педагогічну освіту в Україні, набувають особливої актуальності. Актуальність підсилюється в умовах інтерсуб'єктної взаємодії, обміну інтернаціональними методиками, що значно ускладнює навчальну діяльність іноземних студентів та викладацьку діяльність педагогів. Музично-освітня діяльність – не є виключенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... У науково-теоретичному досвіді відомі погляди на визначену проблему визначних психологів та педагогів, які розкривали її в контексті інтелектуальної діяльності індивіда (Д. Богоявленська, Є. Рапацевич, Б. Теплов, М. Ярмаченко), пізнання з позицій людської діяльності (В. Давидов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн), загальної активності та пізнавального інтересу (В. Небиліцин, В. Іванов, Л. Шеншев), діагностики навчальної діяльності (Буй Ван Хуе, Е. Ткач, Л. Фридман).

Розкриття сутності пізнавальної ініціативи значно наближує дослідників до зняття суперечності між освітніми реаліями та власним шляхом кожного студента подолання виникаючих проблем у пізнавальній діяльності.

Формулювання цілей статті... Мета статті – виявити ґносеологію змісту пізнавальної ініціативи та перспективи її застосування у музично-педагогічній теорії та практиці, яке висвітлено у філософії, педагогіці, педагогіці.

Завдання роботи – виявити характерні особливості пізнавальної ініціативи у науковій теорії, винайти загальні позиції усвідомлення їх сутності для музично-освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження... Ми спираємось на філософську концепцію пізнання, що розкриває його як відношення людських відчуттів, уявлень та понять до предметів та явищ об'єктивного світу, як можливість “вірного пізнання сутності предметів, витоків пізнання, основних ступенів і форм процесу пізнання та критеріїв істини” [6, с. 386]. Питання можливості пізнання світу у філософії вирішувалось з двох позицій. У ідеалістичній філософії пізнання зводилось до самопізнання “світового духу” (за Г. Гегелем), аналізу “комплексу відчуттів” (за Дж. Берклі). І. Кант навіть намагався теоретично обґрунтувати неможливість пізнання людиною світу. Проте метафізичні та споглядальні ідеї не змогли пояснити роль практики у пізнанні і розкрити діалектику процесу пізнання. На протилежність ідеалістичним поглядам матеріалістичні висновки спираються на думку про можливість такого пізнання.

За діалектико-матеріалістичним вченням “природа існує поза та незалежно від свідомості”, у відчуттях людини “відбивається об'єктивна дійсність, яка в основі історично прогресуючого пізнання лежить у площині соціально-історичної практики, що є разом з тим і критерієм істини та доводить здатність мислення відбити об'єктивну істину” [6, с. 387]. Таким чином, філософією пізнання розкривається від “живого” споглядання до абстрактного мислення та від нього до практики. Тобто у світі немає об'єктів, які не пізнаються, а є лише ті, що до якогось часу залишились непізнаними, та можуть бути розкриті та пізнані у процесі розвитку науки та практики. Ця позиція діалектико-матеріалістичної філософії знаходить підтвердження у досягненнях прогресивної науки.

У довідковій літературі (словнику іншомовних термінів) “ініціатива” (від лат. – початок, починання) визначається як активна провідна роль людини у будь-яких діях, заподатливість, а також розкривається як здатність її до самостійних дій [3, с. 282].

Широко вживане слово “ініціатива” тлумачиться в енциклопедичних виданнях як починання, “спонукання до починання будь-яких справ, здатність висувати нові ідеї, пропозиції та самостійно діяти”. Все це характерно ініціатору, тобто тій людині, яка розпочинає нові справи [5, с. 686].

Для вирішення якісної характеристики людської активності “дії” як “міри взаємодії”, виявлення її сутності необхідно винайти міру інтелектуальної активності. З точки зору Д. Богоявленської “найбільш інтимною якісною

характеристикою" інтелектуальної активності може слугувати "інтелектуальна ініціатива". Усвідомлюючи ініціативу як продовження розумової діяльності "за межами ситуативної заданості, не обумовленою ні практичними потребами, ні зовнішньою негативною або суб'єктивною негативною оцінкою роботи", можна, з позицій вченої, інтелектуальну ініціативу вважати адекватною сутності поняття активність [1, с. 22].

Прояв активності у ініціативі інтуїтивно сприймається багатьма дослідниками. Ніхто не сприймає активною та ініціативною людину, яка виконує роботу просто добре, але виключно у заданих межах. Таку людину, зазвичай називають добросовісною. Натомість аналогічний критерій, ураховуючи його очевидність та значущість, не знаходить реалізації у науковій розробці. Йдеться про поняття "інтелектуальна активність" [1, с. 22].

Звертаючись до поняття "інтелектуальна ініціатива", не слід ототожнювати з виявом будь-якої ініціативи в інтелектуальній формі. На думку вченої, треба відрізнити її, по-перше, від ініціативи вибору, переваги розумової діяльності іншим видам діяльності, по-друге – від устремління до простого перевиконання завдання, тобто бажання зробити більше заданого (наприклад, у експериментальній роботі або у життєвих ситуаціях) намагаючись отримати за власним проханням ще одне, два або більше завдань, що може бути проявом не інтелектуальної ініціативи, а скоріше самоствердженням на фоні власної емоційної підтримки.

Треба враховувати, що мотиви вибору можуть також бути також різними, а саме: це і потреба у самоствердженні, і бажання виділитись будь-яким чином, тобто заслужити похвалу, та захоплення розумовим процесом як таким (якщо навіть він є рутинним), і насамкінець, спеціально пізнавальним процесом. Відсутність чіткого об'єктивного критерію мотивації вибору розумової діяльності не дозволяє, на думку Д. Богоявленської, розглядати ініціативу вибору однозначно як інтелектуальну.

Визначення активності через ініціативу з урахуванням усієї складності використання цього терміна (крім змістового наповнення) необхідно зрозуміти поняття "інтелектуальна активність" через енергетичне уявлення про цю категорію. Дійсно, інтенсивна, з високим тонусом, але рутинна за своїм змістом розумова діяльність не призводить до того якісного стрибка, яким є нова ідея, проблема.

Платон у свій час примітив, що пізнання починається з подиву. Але вразити може лише щось несподіване, дивне, тоді сама ситуація стимулює наш інтелект. Можна знайти щось незвичне і в тому, що здається нам звичним, і тоді з'являються, точніше виявляються такі незвичні люди як Ейнштейн та інші. А може ті, кого ми називаємо новаторами, просто дуже допитливі люди, без яких, натомість, неможливий розвиток жодної галузі науки та культури (мистецтво не є виключенням).

Ініціатива тісно пов'язана з інтелектуальною діяльністю. Більше того, ініціатива – це не лише продовження за власним бажанням розумової діяльності, а саме пізнавальної діяльності, яка не може бути обумовлена лише практичними потребами (наприклад, рішення експериментальних задач загально відомими методами), або зовнішньою чи суб'єктивною негативною оцінкою власної роботи ("зробив погано, треба було б краще" (за Д.Б. Богоявленською).

У педагогічній енциклопедії науково-теоретична сутність категорії "ініціатива" також визначена як "починання, внутрішнє спонукання до нових форм діяльності, керівна роль у будь-якій діяльності" [2, с. 197]. Ініціатива являє собою різновид соціальної активності, колективної творчості конкретної особи або групи людей. Особливістю ініціативної діяльності є її добровільність, власна внутрішня згода (незалежно від спрямування: на особисте або суспільне благо), творче ставлення до праці та проявам поведінки, які склались у суспільстві (звичаї, традиції, позиції).

Моральний аспект ініціативи визначається тим, що ініціативна людина бере на себе велику долю відповідальності, більшу ніж цього вимагає просте виконання загально прийнятих норм. Тому, з позицій відповідності загальному благу, необхідно визначати корисну ініціативу від асоціальної, яка більше спрямована на здійснення власного інтересу. Не зупиняючись детально на можливості відторгнення суспільством корисної ініціативи та неспроможності нейтралізувати негативну, зосередимось на тому прояві ініціативи, який стосується конкретної особистості. Новаторський зміст ініціативи „часто стає несподіваним для суспільної думки" [2, с. 197], тому навіть найкращі наміри зазвичай сполучаються із ризиком для особистості, яка виступає з ініціативою, оскільки вона не здатна передбачити всі наслідки, що можуть не виправдати сподівання суспільства.

Ініціативність у педагогічній науці розглядається як творча здібність, що виявляється у постійному устремлінні до самостійних дій, активній життєвій позиції особистості [там само, с. 197].

Ініціативність тісно пов'язана з такими якостями особистості, як: діловитість, уміння підтверджувати свої слова справами. Зазначимо, що окремі людської поведінки протилежного значення, які призводить до негативних вчинків (авантюризм, вузько споживацькі настрої різних осіб) свідомо до наукової уваги не приймаються).

"Ініціативність – є одна з важливіших цілей виховання" [2, с. 197]. У процесі учіння "ініціатива розвивається за допомогою системи дидактичних методів, прийомів та засобів" [там само]. Серед них такі активні форми навчальної діяльності (виконання творчих завдань, виступи перед широкою аудиторією тощо), у яких особа навчається виявляти творчу самостійність, гнучкість мислення, імпровізує. Це положення безпосередньо

торкається формування пізнавальної ініціативи студентів, майбутніх учителів музики, оскільки виявлення перерахованих якостей стосується і вчителя музики.

Гальмувати розвиток ініціативності може пригнічення особистості, (тобто наявність ситуацій негативного впливу). Такі ситуації можуть виникати, наприклад, у іноземних студентів, заборонні пропозиції, не достатнє знання мови держави де відбувається навчання, що заважає опановувати конкретні дисципліни, або авторитарні методи викладання. Особливо сприяє розвитку ініціативності посилення усвідомленості у діях, спонукання аналітичної діяльності, мотивації до ініціативних дій, викриття причин, які заважають досягненню мети.

Вважаємо правомірним і зосередження на розвитку особистості щодо очікуваного результату з пізнавальної ініціативи, оскільки з довідкової літератури дізнаємось, що цей процес характеризується якісними змінами та їх кількістю, „світосприйняття, самосвідомості, ставлення до дійсності, характеру, здібностей, накопичення досвіду” [2, с. 495]. У процесі розвитку особистості на своєму життєвому шляху вона (з біологічної точки зору) стає результатом цього розвитку, а суспільство – умовою (наприклад, музичне навчання у ВОЗ Україні) здійснення діяльності, у ході якої людина може прилучатися до музично-освітньої культури. Перетворюючи власну нормативно-рольову діяльність в ситуації вибору, особистість заявляє про себе як про індивідуальність, життєвий шлях якої часто стає історією становлення альтернатив. „Передбачаючи власне майбутнє, усвідомлюючи свої досягнення та недоліки, людина прагне до самовдосконалення завдяки своїй діяльності, учіння..., спілкування, самоосвіти”. Що стосується безпосередньо розвитку особистості у навчанні, то він визначається як “реалізація його природних задатків на основі засвоєння всіх елементів культури та соціального досвіду, які включені у освіту” [2, с. 496].

Висновки... Таким чином, аналіз науково-теоретичної сутності пізнавальної ініціативи уможливив визначення характерних її особливостей: наявність новизни діяльності, добровільні прояви ініціативи, самостійне рішення започаткованих ідей і творче ставлення до праці в умовах активної життєвої позиції. Філософські ідеї пізнання об’єктивного світу обґрунтовують позиції прогресивної науки і спрямовують подальше дослідження обраної проблеми у психолого-педагогічній науці і практиці. Як психологічні особливості суб’єкта, визначальними для відповідної діяльності є: здатність висувати нові ідеї, пошук нових форм діяльності (презентація альтернативних ідей перед широкою аудиторією тощо), ініціатор дій має керівну роль та відповідальність у їх здійсненні. До того ж з’ясування відповідного змісту спрямовує усвідомлення його соціального значення, психолого-педагогічного застосування, чим обґрунтовується можливість розвитку та формування пізнавальної ініціативи.

Література

1. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов н/Д : Изд-во Ростовского ун-та / отв. ред. Б.М. Кедров, 1983. – 176 с.
2. Педагогика : большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Мн. : Современное слово, 2005. – 720 с.
3. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1975. – 774 с.
4. Фридман Л. М. Об одной методике диагностики учебной деятельности / Л.М. Фридман, Буй Ван Хуэ // Вопросы психологии. – 1978. – № 2. – С. 129-132.
5. Энциклопедический словарь [главн. ред. Б. А. Введенский]. – М. : Гос. науч. из-во «БСЭ», в 3-х т. – Т. 1, 1953. – 719 с.
6. Энциклопедический словарь [главн. ред. Б. А. Введенский]. – М. : Гос. науч. из-во «БСЭ», в 3-х т. – Т. 3, 1955. – 744 с.

Анотація

У межах постановки проблеми пропонується методологічний аспект обґрунтування пізнавальної ініціативи студента як науково-теоретичної категорії, визначення її характерних особливостей для перспективної розбудови та застосування цього поняття у теорії і практиці музичної освіти.

Аннотация

В рамках постановки проблемы предлагается методологический аспект обоснования познавательной инициативы студента как научно-теоретической категории, определение ее характерных особенностей для перспективного исследования и применения этого понятия в теории и практике музыкального образования.

Summary

This article contains the methodological aspect of study scientific category as knowledge initiative of student, defines its characteristic specials for perspective research and use this idea in the theory and practice of music education.

Ключові слова: пізнавальна ініціатива, науково-теоретична категорія.

Ключевые слова: познавательная инициатива, научно-теоретическая категория.

Key words: knowledge initiative, scientific category.

Подано до редакції 25.03.13.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, проф.Гуральник Н.П.